

Mojca Šorn

V ljubljanskih šolah od aprila 1941 do osvoboditve

V članku prikažem, kako so vojne razmere vplivale na razvoj slovenskega šolstva oziroma na pouk v ljubljanskih šolah. Predstavim tako ukrepe okupatorjev kot tudi »spremljevalce« vojne in njihove posledice, ki so vplivali na življenje in učenje v šolskih klopeh prestolnice.

Jugoslovansko osnovno šolstvo, s tem pa tudi osnovno šolstvo v Dravski banovini, je bilo urejeno z zakonom z dne 5. decembra 1929. Osnovna šola je obsegala prve štiri razrede, višja »ljudska« šola pa naslednje štiri. Osemletno šolanje je bilo obvezno. V šolo so bili lahko vpisani vsi otroci, ki so dopolnili sedem let. Nadpovprečno razviti otroci so smeli v šolo že s šestimi leti. Med t. i. ljudske šole so spadale tudi šole »za nezadostno razvito in defektno deco«.¹ Zakon je prepovedoval telesno kazen in uvajal razrede, oddelke in ocene, kot jih poznamo danes.² Razred naj bi bil: »delovna zajednica' (občestvo), tj. zavestno sožitje enakih sodelavcev. Disciplina prihaja iz čuta skupnosti, ki se izoblikuje v delu, redu, prijateljstvu, medsebojni pomoči in veselju. Otroci spoznavajo, da se mora poedinec včleniti v življenje skupnosti, saj je plodno in koristno delo možno le tedaj, če vsakdo svoje interese podredi interesom skupnosti, t. j. občestva. Učitelj je vodnik zajednice, ki učencem pomaga, da si priborijo avtoriteto reda, učitelja pa spoštujejo

¹ Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969, Ljubljana 1970, str. 158–160.

² Andrej Vovko, Šolstvo stare Jugoslavije. V: Pionir, št. 8, 1980/1981, str. 14.

iz ljubezni (ne iz strahu). Nediszipliniran učenec je v očeh tovarišev škodljivec, ki ogroža vso zajednico. Učitelj je organizator, režiser, psiholog in – socialno čuteč človek.«³

Ljudsko šolstvo so vzdrževale občine, banovina in država. Občine so prispevale zemljišče in zgradbe. Banovina je plačevala vse potrebe šole. Država pa je plačevala učiteljstvo in skrbela za učiteljski naraščaj.⁴

Leta 1939 je bilo v Dravski banovini 871 ljudskih šol, 3 več kot leto poprej, in okoli 183.000 šoloobveznih otrok.⁵ Med šolami je bilo 11 zasebnih, 11 zasilnih, 6 »ambulantnih« in 6 posebnih (»gluhonemnica« v Ljubljani,⁶ zavod za slepe otroke v Kočevju, pomožni šoli v Ljubljani in Mariboru, deško vzgojni zavod v Ljubljani in gozdna šola v Topolšici). Poleg ljudskih šol je bilo 55 otroških vrtcev (46 javnih in 9 zasebnih) in 21 zavetišč (11 javnih in 10 zasebnih).⁷ V letu 1940 je bilo število vrtcev in šol v banovini za malenkost večje kot leto pred tem. Otroških vrtcev je bilo 61 (od teh 9 zasebnih) in zavetišč 22 (od teh 11 zasebnih).⁸ Ljudskih šol je bilo 875, od tega 13 zasebnih, 6 ambulantnih, 8 zasilnih in 6 specialnih.⁹ Teh 871 šol pa ni krilo vseh potreb. Po tedanjih izračunih naj bi primanjkovalo približno 300 poslopij.

Občutno je bilo tudi pomanjkanje srednješolskih poslopij, ki jih je bila po zakonu dolžna graditi banovina, in to na zemljiščih, ki so jih dale občine.¹⁰ V Dravski banovini je bilo v letu 1939 43 državnih in 8 zasebnih meščanskih šol, 13.089 učencev in učenek je obiskovalo

³ Ernest Vranc, Šolski razred v preteklosti, sedanosti in bodočnosti. V: Popotnik, 1938/1939, str. 46.

⁴ AS, 77, fasc. 14, Poslovno poročilo Kmetijskega oddelka kraljevske banske uprave Dravske banovine za XII. redno zasedanje banskega sveta Dravske banovine, str. 33.

⁵ ASCG, 37, fasc. 46–299–300, št. 5844/I.

⁶ Martin Mencelj, Razvoj šolstva za duševno zaostalo in defektno deco pri Slovencih od 1918–1938. V: Popotnik, 1938/1939, str. 53 navaja, da je bil ta zavod v pedagoškem in vseh ostalih pogledih na zavidljivi višini.

⁷ AS, 77, fasc. 13, 3. seja banskega sveta Dravske banovine, 14. 2. 1940, str. 4, Osnovna šola, str. 160–170.

⁸ AS, 77, fasc. 15, 3. seja XIII. rednega zasedanja banskega sveta Dravske banovine, 19. 2. 1941, str. 37–53.

⁹ Prav tam. V ljudskih šolah je bilo v tem času že 183 šolskih kuhinj, v meščanskih pa 47.

¹⁰ AS, 77, fasc. 14, Poslovno poročilo Kmetijskega oddelka kraljevske banske uprave Dravske banovine za XII. redno zasedanje banskega sveta Dravske banovine, str. 35.

gimnazije, učiteljišči sta bili le dve, v Mariboru in Ljubljani, bilo je tudi več strokovnih šol. V banovini je bilo 6 ljudskih univerz, ki so organizirale razna predavanja.¹¹

Z Zakonom o vseučilišču kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev z dne 23. julija 1919 je Dravska banovina dobila tudi univerzo.¹² Na univerzo so se smeli vpisati le gimnazijski maturanti, od leta 1931 dalje pa pod točno določenimi pogoji še absolventi učiteljišč.¹³ Univerzo je sestavljalo več fakultet: teološka, pravna, filozofska, tehniška in nepopolna medicinska fakulteta.¹⁴ Da bi slednja postala fakulteta v klasičnem smislu, so se zavzemali mnogi, vendar niso bili uslišani vse do osvoboditve. Izrazito ogorčenje nad nepopolno univerzo so izražali predvsem študenti.¹⁵

Na univerzi je v šolskem letu 1938/39 predavalo 53 rednih in 17 izrednih profesorjev, 15 univerzitetnih docentov, 13 privatnih docentov, 24 asistentov, 51 honorarnih učiteljev, 6 lektorjev. Glede na spol je profesorski zbor štel 171 moških in 7 žensk. V omenjenem šolskem letu je bilo na univerzo vpisanih 1590 rednih slušateljev in 364 slušateljic ter 6 izrednih slušateljev ter 6 slušateljic. Na Filozofski fakulteti je bilo vpisanih 222 študentov in 198 študentk, na Pravni fakulteti 572 študentov in 106 študentk, na Tehniški fakulteti 474 študentov in 26 študentk, na Teološki fakulteti 195 študentov in na Medicinski fakulteti 132 študentov in 40 študentk.¹⁶

Pred začetkom druge svetovne vojne je bilo v Ljubljani 8 javnih vrtcev z 12 oddelki in 5 zavetišč s 7 oddelki.¹⁷ Nosilci javnih vrtcev so bili država, banovina,

¹¹ AS, 77, fasc. 13, 3. seja banskega sveta Dravske banovine, 14. 2. 1940, str. 17–22.

¹² Prvo predavanje je potekalo 3. 12. 1919. V: Enciklopedija Slovenije, 14, Ljubljana, 2000, str. 52.

¹³ Vovko, Šolstvo stare Jugoslavije, str. 14. Splošni pregled Dravske banovine. Ljubljana 1939, str. 90.

¹⁴ Večina študentov je študij nadaljevala na medicinski fakulteti v Zagrebu.

¹⁵ Glej npr. spomenico Društva medicincev v Ljubljani, marca 1940 naslovljeno na slovensko javnost in politične voditelje. Leopold Rijavec, Ljubljanske bolnišnice 1786–1960 : prispevek k njihovi zgodovini. Ljubljana 1960, str. 66.

¹⁶ ZAL, LJU 708, t. e. 3, a. e. 16, Statistični letopis, str. 80.

¹⁷ Splošni pregled, str. 39 in 40. V mestu sta bili kmalu dozidani še 2 zavetišči, tako da je bilo vseh skupaj 7 s 16 oddelki. Ljubljana-okolica pa je premogla 2 vrtca

mesto ali občina, nosilci privatnih pa razne ženske redovnice.¹⁸ Večina otroških vrtcev je bila locirana v ljudskih šolah. Pred tem so bili v privatnih hišah, vendar mestna občina ni bila pripravljena poravnovati previsokih najemnin, ki so jih zaračunavali lastniki hiš.

V Ljubljani je mestni svet leta 1936 določil šolske okoliše, ki so bili v veljavi za vse državne ljudske šole do konca vojne. Otroka so starši lahko vpisali tudi v šolo, ki je bila zunaj njihovega okoliša bivanja, vendar je moralo biti na zeleni šoli dovolj vpisnega prostora. Dejstvo, da so otroci šolske okoliše lahko menjali, je potrjevalo tudi veliko število otrok, vpisanih na ljubljanske privatne oziroma zasebne ljudske šole.¹⁹ V Ljubljani je bilo prvih in drugih več kot 20 z več kot 200 oddelki.²⁰ V to številko so vključene zasebne šole Lichtenturnov (Lichtenthurnov²¹) zavod za gojenke sester sv. Vincencija Pavelskega, Marijanišče (zasebna deška ljudska šola šolskih sester), notranja uršulinska ljudska šola in vadnica pri zasebnem dekliškem učiteljišču uršulink ter pomožna šola za otroke s posebnimi potrebami (t. i. gluhonemnica).²² Neposredno pred začetkom druge svetovne vojne je ljubljanske ljudske šole obiskovalo več kot 5000 otrok, kar je razvidno med drugim iz letopisa, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, ki navaja, da je leta 1939 z odličnim uspehom razred končalo 1339 učencev, s prav dobrim 1797 in z dobrim 1623. 634 učencev razreda ni izdelalo.²³

Na ljubljanskih šolah je delovalo 12 šolskih kuhinj in kar 11 od teh je svoja vrata odprlo v drugi polovici tridesetih let 20. stoletja. V šolskem letu 1937/38 je v njih zajtrkovalo 549 otrok, kosilo 40 in malicalo 51.²⁴

z 2 oddelkoma in 1 zavetišče z 1 oddelkom. Slavica Pavlič, Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945. Ljubljana 1991, str. 121.

¹⁸ AS, 199, fasc. št. 851–1000, 1945, ovoj 956/1945, Bericht über die Kinderhorte in Laibach, 19. 2. 1945.

¹⁹ ZAL, LJU 489, fasc. 2402, II/A/10, str. 219–221.

²⁰ ZAL, LJU 708, t. e. 3, a. e. 16, Statistični letopis, str. 62 in Slovenčev koledar 1942, Ljubljana 1941, str. 49, Ljubljana v številkah.

²¹ Darinka Kladnik, Ljubljanske metamorfoze. Ljubljana 1991, str. 112.

²² Splošni pregled, str. 39 in 40.

²³ ZAL, LJU 708, t. e. 3, a. e. 16, Statistični letopis, str. 63.

²⁴ Mladinsko skrbstvo in zdravstvo mesta Ljubljane. V: Kronika slovenskih mest, št. 4, 1938, str. 239,

V Ljubljani je bilo več srednjih šol:

- sedem gimnazij: državna klasična gimnazija, I, II, III, državna realna gimnazija, mestna ženska realna gimnazija, zasebna ženska realna gimnazija pri uršulinkah in škofijska gimnazija v Šentvidu nad Ljubljano. V začetku šolskega leta 1938/39 so gimnazije štejele 6587 dijakov, konec istega šolskega leta pa le še 6471. Na gimnazijah se je šolalo tudi nekaj deset »privatistov«. Tega leta razreda ni izdelalo 740 gimnazijcev, 162 jih je izgubilo pravico do nadaljnega šolanja, večina dijakov pa je razred zaključila z dobrim uspehom (3378);²⁵
- dve učiteljski šoli: državna in zasebna pri uršulinkah. Na učiteljski se je v šolskem letu 1938/39 vpisalo 177 dijakov, do konca šolskega leta je v šolskih klopeh vztrajalo 174 dijakov. Z odliko jih je razred izdelalo 10, s prav dobrim izkazom 83, z dobrim 72, 9 jih pa jih razreda ni izdelalo;²⁶
- več meščanskih šol: I. in II. državna deška in I. ter II. državna dekliška in I., II. in III. državna mešana meščanska šola. Zasebna dekliška meščanska šola je bila tudi v Lichtenturnu in pri uršulinkah. V letu 1939 je z odličnim uspehom končalo meščanske šole 137 dijakov, s prav dobrim 710, z dobrim 1140, 268 dijakov letnika ni naredilo, 68 dijakov pa je izgubilo pravico do nadaljnjega šolanja.²⁷

V Ljubljani je bilo kar nekaj strokovnih šol: državna trgovska akademija, abiturienški tečaj na državni trgovski akademiji, državna tehnična srednja šola, državna 2-razredna trgovska šola, državni osrednji zavod za žensko domačo obrt, banovinska šola za glasbila, banovinska podkovska šola, zasebna 2-razredna trgovska šola zbornice za trgovino, obrt in industrijo (TOI), abiturienški tečaj zbornice za TOI, zasebna združna šola. Več je bilo tudi strokovnih obrtnih nadaljevalnih šol: za brivske, grafične, prehranske, mehanično-tehnične, gradbene, krojaško-šiviljske in vrtnarske obrti. V mestu sta bili tudi občja strokovna nadaljevalna šola ter go-

²⁵ ZAL, LJU 708, t. e. 3, a. e. 16. Statistični letopis, str. 66.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Prav tam.

stinska in gremialna trgovska nadaljevalna šola. Več je bilo gospodinjskih šol: višja gospodinjska šola dr. Kreka v Šiški, Mestna gospodinjska šola »Mladika«, zasebna gospodinjska šola za »gostilničarske« gospodinje, zasebna gospodinjska šola v Marijanišču. Več je bilo zdravstvenih šol: državna šola za zaščitne sestre, državna babiška šola in državna strokovna šola za otroške negovalke.²⁸ Mladi glasbeni talenti so se šolali v srednji glasbeni šoli državne glasbene akademije, v zasebni glasbeni šoli »Glasbene Matice«,²⁹ ali pa v zasebni glasbeni šoli narodnega železničarskega društva »Sloga« in zasebni »orglarski šoli« Cecilijinega društva.

Po začetku vojne je bilo v Ljubljanski pokrajini 9 krajev z 20 vrtci, 15 je bilo javnih in 5 privatnih. Od teh je bilo v Ljubljani 13 otroških vrtcev, 9 javnih in 4 zasebni. V Ljubljanski pokrajini je bilo 249 ljudskih šol, med njimi 6 zasebnih, 3 ambulantne in 5 specialnih, ter 11 meščanskih državnih šol, od tega sedem v Ljubljani (2 deški, 2 dekliški in tri mešane). Tri od teh niso bile državne (ženska realna gimnazija v liceju (ob koncu šolskega leta je prenehala delovati), uršulinska ženska realna gimnazija in škofijska klasična gimnazija v Šentvidu nad Ljubljano). V Ljubljanski pokrajini so bile še 4 zasebne meščanske šole, od tega 2 v Ljubljani (pri uršulinkah in v Lichtenturnu) in 2 učiteljski (državna učiteljska šola v Ljubljani in zasebna učiteljska šola uršulink) ter 9 državnih in 2 zasebni srednji šoli. Strokovne šole so po okupaciji s svojim delom nadaljevale v glavnem le v Ljubljani. Teh je bilo še vedno več, od glasbenih, gospodinjskih, trgovskih, tehničnih, zdravstvenih idr. Univerza v Ljubljani je s svojimi peti-

²⁸ Splošni pregled, str. 45.

²⁹ Ta glasbena šola je bila precej velika in je svoje kadre tudi uspešno poučevala. Najmlajši učenci so svojo učno pot začeli v t. i. »pripravljalnici«, ki je obsegala 1. in 2. razred. Sledila je nižja šola (od 3. do 6. razreda), nato srednja šola (7. in 8. razred), na 4. stopnji oziroma v višji šoli pa so skrbeli za izobrazbo dijakov 9. in 10. razreda. V času vojne ta šola svojih vrat ni zaprla. Ukaželjni so lahko napredovali v solo petju, igranju klavirja, violine, violončela, flavte, klarineta, trombe, pozavne, orgel in spoznavanju splošne glasbene teorije, mladinskega petja, »ansambelske igre« idr. AS, 1220, fasc. 5, Letno poročilo za šolsko leto 1941–1942.

mi fakultetami brez večjih sprememb delovala do jeseni 1943. Ves čas je normalno delovala tudi državna glasbena akademija v Ljubljani.³⁰ V sklopu slednje je bila v letu 1941 ustanovljena štiriletna igralska šola kot poseben oddelek te ustanove. »Načrtni ustroj šole je /.../ tale: I. letnik je določen za teoretično stvarino v dramski igri in tehniki govora, II. letnik za vzbujanje čustev na podlagi lirično-epično-dramskih pesnitev, III. letnik za vaje v doseganju skladnosti med izrazom telesa in govora v smislu zahtevane predloge in slednjic IV. letnik za izgraditev in oblikovanje različnih značajev.«³¹

Konec marca 1941, ko se je Jugoslaviji že bližala vojna, je minister za prosveto izdal odredbo o takojšnji zaustavitvi pouka v vseh javnih in zasebnih šolah. Po začetku vojne na naših tleh je banska uprava razglasila izredne razmere in odredila, da morajo vse šole učenecem izdati letna spričevala. Tudi matura je odpadla. Namesto ocen maturitetnih izpitov so dijakom v spričevala, datirana s 1. aprilom 1941, zapisali kar zaključene letne ocene. Eden zadnjih ukrepov Natlačenove uprave je bil poziv za vrnitev v šolske klopi. 23. aprila je bil na vseh šolah pouk obnovljen, šolska vrata so se ponovno odprla na stežaj. Že izdana spričevala so morali učenci vrniti svojim ravnateljstvom:³² »Nekaterim se je spet izmaknila 'zelena vejica'.«³³ Z obnovitvijo pouka šole niso imele večjih težav. Večina njih je s poukom nadaljevala v starih prostorih. Le prostore klasične gimnazije so zasedli karabinjerji. 13 razredov te gimnazije se je selilo v prostore I. moške realne gimnazije (realka) v Vegovi ulici. Pouk so imeli v popoldanskih urah. 4 razredi so zatočišče našli v meščanski šoli pri uršulinkah, preostalih 9 razredov pa na uršulinski gimnaziji.³⁴

Še pred koncem šolskega leta se je na ljubljanske

³⁰ Lovro Sušnik, O šolstvu v Ljubljanski pokrajini. V: Zbornik Zimske pomoči 1944, str. 307–309.

³¹ Slovenec, št. 148, 3. 7. 1943, Igralska šola v Ljubljani.

³² Izvedba tega odloka pa je bila že v pristojnosti Emilia Graziolija, civilnega oziroma visokega komisarja. Franc Škerl, Ljubljanske srednje šole v letih 1941–1945. Ljubljana 1964, str. 20. Nada Kobal, Slovensko šolstvo v Ljubljanski pokrajini 1941–1943. V: Arhivi. Ljubljana, št. 1–2, 1985, str. 22–25.

³³ Slovenski dom, št. 92, 23. 4. 1941, Spet so se odprla šolska vrata.

³⁴ Škerl, Ljubljanske srednje šole, str. 21. Pri tem je treba spomniti, da so Šentvid aprila 1941 okupirali Nemci. Ob tej priložnosti so odpravili slovensko ljudsko šolo in uvedli nemško. Škofijsko gimnazijo pa so zaprli.

šole vpisalo mnogo učencev in dijakov, ki so pribežali v Ljubljano. Števila begunskih šolarjev in dijakov ni mogoče natančno ugotoviti, ker za to ni na razpolago posebnih zapiskov. Njihovo število bi bilo moč ugotoviti po vpisnicah od primera do primera. Begunski dijaki bi morali pri prepisu na novo šolo urediti marsikakšno birokratsko zadevo, a so bili, zaradi vojnih razmer in velikega sodelovanja finančne direkcije, vseh plačil vpisnin in šolnin oproščeni.³⁵ Begunček iz Celja se je v novih okoliščinah hitro znašel: »Upravitelj, razrednik in sošolci so me prijeli z veliko simpatijo: v meni so videli žrtev vojne, svojega vrstnika, ki je moral zapustiti dom.«³⁶ Tudi ostali učenci in dijaki begunci so bili v nove vrste lepo sprejeti.

Po italijanski okupaciji so učitelji in profesorji začasno poučevali po starih predpisih in učnem načrtu.³⁷ Kraljevi ukaz o ustanovitvi Ljubljanske pokrajine z dne 3. maja 1941 je v 6. členu določal, da bo poučevanje v ljudskih šolah v slovenskem jeziku.³⁸ Za srednje in višje šole je bil predviden fakultativni pouk italijanskega jezika.³⁹ Ker je ukaz odredil dvojezičnost vseh uradnih dokumentov, so bile uvedene tudi dvojezične tiskovine za spričevala, italijansko-slovenske. Do konca šolskega leta je obnovljeni pouk potekal mirno. Okupacijska oblast je v notranje življenje šol posegla le z razpisom iz 21. maja 1941, ko je uvedla rimski pozdrav: »Vse učne osebe pozdravljajo po odredbi visokega komisarja v službi (predvsem v službi) z rimskim pozdravom. Istotako morajo učenci pozdravljati v šoli z rimskim pozdravom.«⁴⁰

Šolsko leto 1940/41 je skoraj vsem osmošolcem na ljubljanskih gimnazijah (z izjemo deklet ženske mestne realne gimnazije) prihranilo nekaj energije in tudi

³⁵ Škerl, Ljubljanske srednje šole, str. 22.

³⁶ Kajetan Gantar, Utrinki ugaslih sanj. Ljubljana 2005. str. 40.

³⁷ Škerl, Ljubljanske srednje šole, str. 23.

³⁸ Na t. i. Spodnji Štajerski je ves pouk potekal v nemščini, na madžarskem okupacijskem območju so bile vse šole pomadžarjene, »srečo« so imeli le gorenjski osnovnošolci, ki so imeli v nižjih razredih pouk v slovenščini.

³⁹ Sušnik, O šolstvu, str. 311 in 312. Jože Ciperle, Andrej Vovko, Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja, Ljubljana 1987, str. 82.

⁴⁰ Škerl, Ljubljanske srednje šole, str. 26. Jože Ciperle, Okupatorjevo šolstvo. V: Pionir, št. 9, 1980/1981, str. 6.

živcev, saj je bila matura zaradi izrednih razmer odpo-vedana: »Letos je bilo osmošolcem na vseh ljubljanskih gimnazijah prihranjeno, kar jih je druga leta najbolj morilo – matura. Izredne razmere, v katerih smo živeli prve mesece letošnje pomladi, so prekinile delo na srednješolskih zavodih ter onemogočile dijakom pripravo za težak zrelostni izpit. Tako zapuščajo šolo z maturitetnimi izpričevali, za katere se ni bilo treba zadnje mesece šolskega leta noč in dan učiti. /.../. Pet ljubljanskih zavodov, ki so imeli osmi razred, je poslalo letos svoje gojence v svet brez zaključnega izpita, toda na šestem pa bodo vendar imeli maturo. Je to ženska mestna realna gimnazija na Bleiweisovi cesti. /.../. Brez mature je dobilo letos v Ljubljani 646 osmošolcev in osmošolk zrelostna izpričevala. Od tega je 528 dijakov, in sicer na klasični 196, na I. državni realni 149, na II. državni realni 94, na IV. državni realni 89, dijakinj pa je na dekliški državni realni gimnaziji 118. Če prištejemo k tem še privatiste ter gojenke mestne realne gimnazije, ki morajo polagati maturo, pa vidimo, da bo letos končalo v Ljubljani srednje šole nad 800 mladih ljudi [to je več kot v letih poprej-begunci, op. av.]. /.../ Prejšnja leta so osnovnošolci v prošnjah za maturitetni izpit navajali, kam se nameravajo po končani srednji šoli obrniti. Letos pa teh prošelj niso vlagali in zato tudi manjka zanimiva razpredelnica«. ⁴¹ Na posameznih šolah je bila izvedena interna anketa, ki je pokazala, da se je 2/3 dijakov vpisala na vseučilišče. V letih pred vojno je bilo največje zanimanje za pravo, sedaj pa so na prvem mestu tehnični poklici, bogoslovje, filozofska fakulteta in medicina. ⁴²

Nekoliko drugačne so bile razmere na ljubljanski univerzi. Drugi dan aprila 1941 so se na univerzi začele velikonočne počitnice. Veliko profesorjev je bilo vpoklicanih na vojaške vaje, ⁴³ zato so študenti množično dvigovali potrdila o opravljenih izpitih. ⁴⁴ Za primer, če bi prišlo do vojne in bi bili v njeni vihri arhivi uničeni, so si želeli zagotoviti uradno dokumentacijo o šolskem

⁴¹ Slovenec, št. 132, 7. 6. 1941, Okoli 800 dijakov je v Ljubljani končalo gimnazijo, str. 3.

⁴² Prav tam.

⁴³ ZAL, LJU 439, t. e. 2, ovoj 11, IV, Dnevnik Zorke Bartol, datum vpisa 31. 3. 1941.

⁴⁴ Miran Pavlin, Ljubljana 1941 : pričevanja fotoreporterja. Ljubljana 2004, str. 71.

uspehu. Po okupaciji so na univerzi objavili razglas, ki je obveščal študente, »da se velikonočne počitnice do nadaljnjega 'podaljšajo'«. Inskripcije so profesorji sicer dajali, a so morali študenti po podpisu k njim na dom.⁴⁵ Ljubljanska univerza je svoja vrata odprla 3. maja 1941. Predavanja so se začela dober teden kasneje, 12. maja, tedaj je bilo v semestru vpisanih 2197 slušateljev oziroma slušateljic.⁴⁶ »Kljub hitremu odprtju univerz, ki je bilo med prebivalstvom ugodno sprejeto, italijanske oblasti niso dovolile razširitve njene dejavnosti (podaljšanje študija z dveh na štiri leta), temveč so sklenile slovenske študente medicine napotiti na nadaljnji študij v Italijo.«⁴⁷ Pozivale so jih, naj se vpišejo na vseučilišče v Padovi.⁴⁸

Univerza je bila odprta ves čas italijanske okupacije, vendar je bilo njeno delovanje, predvsem pa študenti, ki jih je bilo v zimskem semestru 1941/42 2365, v letnem pa le še 1767,⁴⁹ pod budnim očesom okupatorskih oblasti.⁵⁰

Večina učencev, dijakov in študentov se počitnic ni veselila nič manj kot v letih pred vojno: »Počitnice je mladina v tem letu še doživljala za silo normalno. Italijanski fašistični pritisk se še ni prav čutil.«⁵¹

Vpis učencev se je začel v začetku septembra 1941, pouk pa šele dober mesec kasneje. Dijaki klasične gim-

⁴⁵ Dopisnica, naslovljena na Žurc Jožeta, pošiljatelj Lenassi Marjan, 22. 4. 1941, osebni arhiv avtorice.

⁴⁶ Slovenec, št. 106, 6. 5. 1941, Univerza oživljena, str. 3.

⁴⁷ Bojan Godeša, Kdor ni z nami, je proti nam : slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom. Ljubljana 1995, str. 85.

⁴⁸ Slovenec, št. 158, 8. 7. 1941, Slovenski medicinci bodo lahko nadaljevali študije na Kr. vseučilišču v Padovi, str. 3.

⁴⁹ Slovenec, št. 127, 4. 6. 1942, Ljubljanska univerza se lepo razvija, str. 3.

⁵⁰ Spomladi 1942 je bilo aktualno vprašanje, kako bo z delovanjem ljubljanske univerze v prihodnje. Po pogovorih so visoki komisar Grazioli, sekretar fašistične stranke Orlandini in podsekretar GUF v Rimu Antonio D' Este soglašali, »da lahko precej lažje nadzoruješ univerzitetno množico na univerzi kot pa zunaj nje«. Junija 1942 so italijanske oblasti z množičnim interniranjem prvič posegle v vrste študentov. Naslednjič so to storile jeseni istega leta, ko so študentske vrste razredčile z omejevanjem vpisa kandidatom, ki niso bili rojeni v Ljubljanski pokrajini. V: Tone Ferenc, Fašisti brez krinke : dokumenti 1941–1942. Maribor 1987, str. 69.

⁵¹ Metod Brajer, Spomini na čas, ki ga je vredno pomniti. Ljubljana 2003, str. 58.

nazije, ki so jo zasedli karabinjerji, so s poukom v nadomestnih prostorih začeli šele konec novembra. V šolskem letu 1941/42 so bili sprejeti in izpeljani nekateri ukrepi, ki so slovensko šolstvo poskušali približati italijanskemu. Na čelo prosvetne uprave je bil postavljen t. i. italijanski ekspert oziroma poverjenik za osnovne in srednje šole. Za visoko šolstvo je bil odgovoren poseben strokovnjak. Italijanski poverjenik je usmerjal delo prosvetnega oddelka, hkrati pa preučil slovensko šolsko ureditev in poskrbel za primerne reforme. Opravljal je tudi posle »šolskega skrbnika« za ves italijanski učni in nadzorni kader, ki je prispel v Ljubljano. Skupina italijanskih šolnikov je štela okoli 100 oseb.⁵²

Z novim šolskim letom je visoki komisar z odredbo ukinil vse spominske dneve in šolske svečanosti, ki so bile do takrat stalnica v slovenskem šolskem sistemu in uvedel italijanske praznike.⁵³ Znižana je bila starostna doba za šolsko obveznost. Odlok z dne 18. septembra 1941 je določal, da so šoloobvezni vsi otroci, ki so napolnili šesto leto starosti. Italijanska oblast si je namreč želela izenačiti vse nove predpise z določili italijanske zakonodaje, ki je veljala za kraljevino.⁵⁴ Ta sprememba je šla na neki način ljubljanskemu šolstvu na roko. Zaradi večjega števila šoloobveznih otrok je omogočila zaposlitev vsaj nekaterim učiteljem – beguncem. Konec pouka v ljudskih šolah je določal visoki komisar sproti.⁵⁵ Na ljubljanskih meščanskih, učiteljskih in srednjih šolah pa so pouk končali 15. junija, spričevala so otroci prejeli 30. junija. Na realnih gimnazijah, državni klasični gimnaziji in državnem učiteljsišču so pouk končali 11. julija, spričevala so učitelji razdelili 31. julija.

Organizacijska podoba ljubljanskega šolstva se ni bistveno razlikovala od predvojne. V rabi sta ostala tako slovenski jezik kot tudi redke slovenske učne knjige,⁵⁶

⁵² Sušnik, O šolstvu, str. 311 in 312.

⁵³ Bollettino Ufficiale per la provincia di Lubiana / Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, št. 76, 20. 9. 1941, str. 529 in 530, Seznam državnih praznikov, prazničnih dni in narodnih praznikov.

⁵⁴ Prav tam, str. 531, Znižanje starostne dobe za šolsko obveznost.

⁵⁵ Sl. list, št. 43, 30. 5. 1942, Konec pouka in izpiti na solah pokrajine str. 339.

⁵⁶ Učenci in dijaki so v večini pisali po nareku, saj ni bilo šolskih knjig za marsikateri predmet. Redki ustrezni učbeniki pa so bili zelo dragi. Ustni vir. Tomaž Weber, izjava pri avtorici.

ki pa so bile cenzurirane. Vsako leto sproti jih je morala pregledati posebna komisija pri šolskem komisarju, nato pa odobriti visoki komisariat.⁵⁷ Predelave ali vsaj spremembe so bile potrebne zlasti pri berilih, čitankah, atlasih, zemljepisnih in zgodovinskih učnih knjigah idr.⁵⁸ Segmente, ki cenzorjem niso ugajali, so morali učenci in dijaki prelepiti z drugim besedilom oziroma slikami. V povesti o Martinu Krpanu so morali na primer krajevno ime Koper zamenjati z italijansko različico Capodistria.⁵⁹

V začetku oktobra 1941 je prosvetni oddelek sporočil novico o spremenjenem učnem načrtu, ki je posegel predvsem na področje jezikov. Nov učni načrt zgodovine in zemljepisa, pa je bil izdelan v začetku novembra istega leta.⁶⁰ V ljudskih šolah je bila ukinjena srbohrvaščina, te ure so pripadle slovenščini in zgodovini. Pri zgodovini je bilo v učni načrt vključeno poučevanje fašizma, pri zemljepisu pa je bil poudarek na Italiji. Italijanščino so poučevali najprej neobvezno v višji ljudski šoli, v drugem polletju 1941/42 pa je bil neobvezen pouk italijanščine uveden od drugega razreda dalje s tremi urami na teden. Tak pouk se je iz Ljubljane širil tudi po Ljubljanski pokrajini. Srbohrvaščina je bila ukinjena tudi v meščanskih in srednjih šolah ter učiteljiščih. Namesto francoščine je bila uvedena italijanščina s tremi urami na teden, nemščina je kot obvezen predmet na urniku ostala še naprej.⁶¹ Za italijanščino učni program ni bil izdan, učitelji so imeli pri poučevanju precej proste roke, zato so bili rezultati glede na njihove napore različni:⁶² »Starejša ženska živahnega južnaškega značaja je vsakokrat rada prisluhnila recimo našemu vabilu k fotografiranju za spomin, k sprehodom v Tivoli, ali na rožnik zaradi italijanske konverzacije ali kakšnemu podobnemu izgovoru, s katerim smo se izognili pouku. Prav nič ni bilo pomembno, če smo pri tem zamudili

⁵⁷ Sl. list, št. 37, 9. 5. 1942, Določba o učnih knjigah, str. 283.

⁵⁸ V letu 1941 je izšlo 28 popravljenih izdaj, leto kasneje 6, v letu 1943 pa 7.

⁵⁹ Ustni vir, France Zagar, izjava pri avtorici.

⁶⁰ Škerl, Ljubljanske srednje šole, str. 44.

⁶¹ Pisna izjava, Tomaž Weber, izjava pri avtorici.

⁶² Sušnik, O šolstvu, str. 314 in 315.

druge ure pouka, saj smo bili z 'italijansko'⁶³ Tudi v srednjih šolah naj bi z učnih programov zginila jugoslovanska zgodovina in zemljepis. Profesorji naj bi poučevali zemljepis in zgodovino Italije in dijake poglobljeno seznanili z italijansko kulturo. Učitelji in profesorji ljubljanskih šol se novih smernic v glavnem niso držali. Poučevali so po utečenih predvojnih učnih programih.⁶⁴

Prav posebno vlogo je v šolah dobila telesna vzgoja, ki je bila do takrat na predmetnik uvrščena kot zadnja.⁶⁵ Uvedeni sta bili dve, ponekod celo tri ure na teden. Nad telesno vzgojo v šolah in tudi zunanjimi (kulturnimi) prireditvami dijakov je bdela »Italijanska liktorska mladina v Ljubljani« (GILL), čeprav je bil sam vpis v to organizacijo v načelu prostovoljen.⁶⁶ Ta organizacija je imela v načrtu tudi brezplačno prehrano za dijake, izlete in počitniške kolonije.⁶⁷

Manjše spremembe je prineslo tudi šolsko leto 1942/43. V drugi polovici septembra 1942 je visoki komisar z odredbo določil, da se šolsko leto začne 1. oktobra, se pravi mesec kasneje kakor do tedaj, in konča 28. junija. Sprejemni izpit za gimnazijo je bil leta 1942 samo jeseni, kasneje je bil ponovno v obeh rokih – poznospomladanskem in jesenskem. Sprejemni izpit je bil poostren in razširjen. Pred tem so ga delali le iz slovenščine in računstva, po novem pa je poleg slovenščine, aritmetike in geometrije obsegal tudi risanje in poznavanje splošne izobrazbe (zgodovine, zemljepisa in narave). Maja 1943 je visoki komisar z odredbo ta izpit še poostril. Sprejemni izpit je obsegal pisni del in ustno preizkušnjo iz slovenščine, iz aritmetike in geometrije, geometričnega risanja, izpit iz zgodovine in zemljepisa in preizkus iz telovadbe. S temi določbami so želeli ome-

⁶³ Brajer, Spomini, str. 64.

⁶⁴ Ustni vir, Tomaž Weber, izjava pri avtorici.

⁶⁵ O pouku telesne vzgoje v letih 1919 do 1941: Drago Stepišnik, Šolska telesna vzgoja do leta 1945. V: Razvoj šolske telesne vzgoje na Slovenskem (Ob 30-letnici dneva mladosti). Ljubljana 1978, str. 16–21.

⁶⁶ Sl. list, št. 15, 21. 2. 1942, Ureditev telesne vzgoje v šolah pokrajine, str. 108.

⁶⁷ O t. i. šolskem patronatu, ki ga je Visoki komisar za Ljubljansko pokrajino ukazal ustanoviti (junija 1942) predvsem zaradi širjenja fašističnega duha na otroke in je deloval pod predsedstvom zveznega poveljnika GILL-a od jeseni 1942, v: ZAL 503, t. e. 181–224/160, Uvedba šolskega patronata. Sl. list, št. 50, 24. 6. 1942, str. 385–386, Uvedba šolskega patronata. Več o organizaciji Italijanske liktorske mladine/GILL-u Ferenc, Fašisti, str. 65–67.

jiti dotok v srednje šole oziroma dati možnost le boljšim učencem. Omejen je bil tudi sprejem na učiteljsišča, saj je visoki komisar vsako leto dovolil le nekaj oddelkov prvega razreda. Po drugi strani pa so bila očitna prizadevanja za čim večji dotok učencev v obrtne poklice. Za dosego čim boljšega rezultata so bile že avgusta 1941 odpravljene starostne meje, ki so pred tem določale, kdaj se posameznik lahko vpiše v določeno strokovno šolo.

Vojne razmere so na pouk vplivale tudi z vidika prostorske stiske. Šolskih poslopjij niso polnili le italijanski vojaki, pač pa tudi begunci, ki so še po letu 1941 prihajali v Ljubljano. III. deška osnovna šola se je morala seliti iz svojega poslopja na Vrtači in prostore prepustiti italijanski osnovni šoli in gimnaziji. Ta petrazredna gimnazija (z ljudsko šolo) je bila ustanovljena oktobra 1941. Po italijanski okupaciji pa je z delovanjem prenehala sama po sebi.⁶⁸ Poleg klasične gimnazije so stisko s prostorom doživljale tudi druge srednje šole, II. gimnazija na Rakovniku in gimnazija na Poljanah ter III. ženska realna gimnazija:⁶⁹ »Vojne razmere so seveda šolsko delo močno ovirale, dasi je bilo sprva v pokrajini po končani zasedbi sorazmerno mirno. Mnogo šol v Ljubljani kot tudi na deželi so namreč zasedle vojaške in podobne formacije. Po stanju 15. aprila 1943 npr. je bilo zasedenih 44 ljudskih šol, 6 meščanskih in 4 srednje. Civilna, se pravi šolska uprava si je sicer prizadevala, da bi se šolska poslopja vrnila svojemu namenu ali se ne zasedla, vendar to ni veliko zaleglo. Tako marsikje dolge mesece ni bilo pouka ali pa je bil ponekod zelo nereden ali vsaj skrčen. Zato je bil pouk v precej šolah podaljšan v čas velikih počitnic. /.../. Številna priprtja, internacije, potne omejitve i. dr. so prizadele precej učiteljstva in dijaštva, kar je tudi motilo redni potek šolskega dela.«⁷⁰

⁶⁸ Sušnik, O šolstvu, str. 311 in 312.

⁶⁹ Andrej Vovko, Oris ljubljanskega šolstva od 1848 do 1945. V: Zgodovina Ljubljane. Ljubljana 1984, str. 277.

⁷⁰ Sušnik, O šolstvu, str. 309.

»Hvalabogu je jeseni leta 1943 Italija kapitulirala in Italijani so iz naših krajev izginili kot kafra. Zaradi slabe ocene iz italijanščine sem se vseeno lahko vpisal v naslednji razred. Tam sem se pa začel učiti svoj drugi tuji jezik: nemščino.«⁷¹

Po italijanski okupaciji, ko se je že vedelo, da bo Ljubljansko pokrajino in njeno glavno mesto zasedel nemški okupator, so se ljudje zaskrbljeno spraševali, kaj bo s šolstvom. Močno so si oddahnili, ko so zvedeli, da nemški okupator namerava šolstvo pustiti slovensko. Kmalu so bile vzpostavljene celo šolske osnove iz časa pred italijansko okupacijo, predvsem kar se tiče telesne vzgoje⁷² in praznikov v šolah: »Z odredbo šefa pokrajinske uprave v Ljubljani z dne 22. oktobra 1943 /.../, veljajo glede verskih praznikov za šole predpisi, ki so bili in veljavi pred naredbo visokega komisarja z dne 19. septembra 1941.«⁷³

V strukturo in vsebinsko delo ljubljanskega šolstva tudi nemška okupacija ni prinesla večjih sprememb.⁷⁴ Šolska spričevala pa so bila tudi v času nemške okupacije dvojezična, seveda v nemščini in slovenščini.⁷⁵ Izstopajoča je bila le Rupnikova odredba z dne 11. novembra 1943,⁷⁶ s katero so bila (zaradi vojnih potreb: novačenje v domobransko vojsko in delovno službo) ukinjena predavanja in vaje na univerzi.⁷⁷ To pa ni pomenilo, da je univerza zaprla svoja vrata. Izpiti in promocije so potekali dalje.⁷⁸

Nemška oblast je pohitela z izdelavo učnih načr-

⁷¹ France Žagar, *Vojna, kaj je to? : utrinki mojega otroštva*. V: *Oživiljanja*. Ljubljana 2005, str. 29.

⁷² Kljub pripisovanju velikega pomena telesni vzgoji ta v času italijanske okupacije ni doživela znatnejšega razcveta, saj zaradi vojnih razmer in pomanjkanja materialnih sredstev ni bilo moč graditi novih telovadnic. Stepišnik, *Šolska telesna vzgoja*, str. 21.

⁷³ Ljubljanski škofijski list, št. 12, 31. 12. 1943, *Prazniki v šolah*.

⁷⁴ Slovenski šolski muzej (SŠM), *Arhivska zbirka*, šk. 83, *Šolstvo v Ljubljani 1751–1955*, ovoj *Almanah Ljubljane ob desetletnici 1945–1955*. *Šolstvo v Ljubljani*, str. 2. O šolstvu v češkem protektoratu Detlef Brandes, *Die Tschechen unter deutschen Protektorat*, I. München, Wien 1969, st. 92sl.

⁷⁵ Ustni vir, France Žagar, izjava pri avtorici.

⁷⁶ *Enciklopedija Slovenije*, 14, Ljubljana 2000, str. 53.

⁷⁷ *Slovenski študenti in Univerza 1941–1945*. Ljubljana 1999, str. 238.

⁷⁸ Ustni vir, Tomaž Weber, izjava pri avtorici. *Slovenski študenti*, str. 239.

tov. Spremembe so se v glavnem tikale jezikov. Na t. i. srednjih šolah je z novim šolskim letom v ospredje namesto italijanščine stopila nemščina. Nemškemu jeziku so dodelili tri ure tedensko na vseh omenjenih šolah, in to skoraj v vseh razredih. Nemščino so učili tudi slovenski učitelji.⁷⁹ Nemški svetovalec za prosveto dr. Koschier je menil, da je nemščina »zaradi stalnih kulturnih stikov tako udomačen jezik, da ga ni smatrati za izključno tujega«.⁸⁰ V najvišjih dveh razredih je na urniku gimnazijcev ostala italijanščina s tremi urami tedensko, vendar naj bi se postopoma umaknila nemščini: »Zanimivo pa je, da smo kljub kapitulaciji Italije obdržali italijanski jezik vse do osme gimnazije, ko ga je izpodrinila ruščina.«⁸¹ Srbohrvaščine v šolah niso oživljali. Nekoliko so omejili tudi telesno vzgojo, v strokovnih šolah so jo kar odpravili. Namesto nje je bila uvedena nemščina.⁸² V šolskem letu 1943/44 je sledila tudi uvedba protikomunističnih predavanj.⁸³ Rupnik kot šef pokrajinske uprave je 26. oktobra 1943 odredil, da je potrebno vsem urnikom na vseh šolah dodati obvezno šolsko uro za protikomunistična predavanja: »Predmet smo vpisali v urnik s kratico PKP.«⁸⁴ Za predavatelje je poskrbel novoustanovljeni »informativni urad«. Predvojne želje šolnikov, »da se naše šole prilagode malo bolj praktičnemu življenju«,⁸⁵ se tudi v času nemške okupacije niso uresničile. Mladi so morali na pouk strojepisja, stenografije in knjigovodstva počakati do konca vojne.

Otroci in mladina so še vedno po večini pisali zapiške po nareku. Knjige, ki so jih uporabljali pri pouku, so morale biti še nadalje cenzurirane. V času nemške okupacije je za to skrbelo Poverjeništvo za kulturo in prosveto pokrajinske uprave. Na vsako knjigo, ki se jim je zdela primerna za pouk, so uradniki te institucije pritiskali svoj žig.⁸⁶

⁷⁹ Ustni vir, France Žagar, izjava pri avtorici.

⁸⁰ Vovko, Oris, str. 277.

⁸¹ Tomaž Weber, 150 zgodb Ljubljanačana (1910–2002). Ljubljana 2004, str. 103.

⁸² Škerl, Ljubljanske srednje šole, str. 172.

⁸³ Sušnik, O šolstvu, str. 318.

⁸⁴ Lojze Kovacič, Prišleki, Ljubljana 1984, str. 459.

⁸⁵ Trgovski list, št. 103, 15. 9. 1939, Pred pričetkom šolskega leta, Več praktične naobrazbe učencem!

⁸⁶ Ustni vir, Tomaž Weber, izjava pri avtorici.

Položaj šolstva v času nemške okupacije v grobem oriše poročilo ene izmed ljubljanskih okoliških osnovnih šol, ki je bil značilen tudi za glavno mesto: »Pod nemškim okupatorjem se je poučevala tudi nemščina; ostali pouk pa je bil v materinščini. Uporabljale so se čitanke bivše jugoslovanske izdaje, gotovi teksti so bili iztrgani, gotovi pa prilagodeni zahtevi okupatorja.«⁸⁷

V letu 1944 je bila prostorska stiska vse večja. Domobranska vojska je zasedla poslopje Srednje tehniške šole. Klasična gimnazija se je uspela preseliti v nedodelano poslopje uršulinske gimnazije v Šubičevi ulici. I. realna gimnazija se je morala preseliti za Bežigrad, dokler tudi tam pouk ni bil prekinjen. Pouk na II. gimnaziji se je v skrčenem obsegu nadaljeval v prostorih salezjanskega zavoda. III. in IV. gimnazija sta v letu 1944 v skrčenem obsegu obnovili pouk v prostorih uršulink, II. ženska gimnazija pa je gostovala v učilnicah trgovskega doma, trgovske šole in učiteljišča, ki je bilo tudi samo utesnjeno:⁸⁸ »... ker je okupator zasedel vsa boljša šolska poslopja, je po več zavodov uporabljalo iste prostore, pouk je bil zato močno skrčen ali pa se je vršil le vsak drugi dan, občutno so na šolsko delo vplivali pogosti zračni alarmi, ki jih je bilo zlasti v zadnjem letu okupacije vedno več.«⁸⁹

Še posebej v zadnjih letih vojne, ko je bil na drugih ljubljanskih šolah pouk moten ali onemogočen, je bila zelo obiskana privatna gimnazija, imenovana korepetitorij (vadnica), ki je imela svoje prostore na Mestnem trgu 7. Njen učni program je bil enak kot na drugih gimnazijah. Profesorji so razlagali snov, dijake so tudi spraševali, ocenjevali pa so jih le z internimi ocenami. Premožnejši starši so svoje otroke vpisali v to šolo, saj so upali, da bodo nadoknadili snov in jo do konca šolskega leta tako utrdili, da jim bo uspelo delati in narediti regularne zaključne izpite:⁹⁰ »Dušan je v šesti gimna-

⁸⁷ SŠM, Dokumentacijska zbirka Osnovne šole, mapa Bevke, Poročilo o šoli v teku domovinske vojne.

⁸⁸ Vovko, Oris, str. 277, 278.

⁸⁹ SŠM, Arhivska zbirka, šk. 83, Šolstvo v Ljubljani 1751–1955, ovoj Almanah Ljubljane ob desetletnici 1945–1955. Šolstvo v Ljubljani, str. 3.

⁹⁰ Ustni vir, Tomaž Weber, izjava pri avtorici.

ziji, zdaj začasno ni pouka, pa se hodi privatno učiti vse predmete v korepetitorij.«⁹¹

V Ljubljani je bilo v času italijanske okupacije organiziranih več tečajev italijanskega jezika. Za bolj komodne in manj premožne so ljubljanski časopisi izdajali »Italijanščino v besedi in sliki«⁹² oziroma »Italijanščino brez učitelja«. ⁹³ Tečaju italijanščine pa so ukaželjni lahko prisluhnili tudi po radiu. Tečaje nemškega jezika je organizirala Nemška akademija oziroma njen Lektorat v Ljubljani že pred vojno.⁹⁴ Cilj te akademije in tečajev je bil, da bi se čim več ljudi čim bolje naučilo nemški jezik hkrati pa osvojilo osnove nemške kulture. Tečaji so bili večnivojski:

1. Nižji tečaj – za začetnike. Njegov namen je bil sledeč: »Potom sistematičnega obravnavanja izgovorjave, temeljne morfologije in prvih osnov sintakse je namen tečaja, dati začetniku trdno gramatikalno podlago. Tehnični del študija je izpopolnjen s številnimi pismenimi in ustmenimi vajami. Zgodovinske, zemljepisne, politične in književne vesti o Nemčiji.«⁹⁵
2. Srednji tečaj je bil namenjen ponavljanju morfologije in nadaljnjem učenju slovnice. Predvideno je bilo tudi branje lažjih proznih del in tudi pesmi, prav tako pa tudi prevajanje, konverzacija, korespondenca in pisanje po nareku. Tudi tem tečajnikom naj bi učitelji s pomočjo izdelanega učnega načrta, se pravi z branjem razno raznih knjig, približali Nemčijo iz geografskega, politično zgodovinskega in kulturnega vidika.
3. Višji tečaj je bil namenjen osebam, ki so nemško znale dobro. Dopolnil naj bi slovnično znanje, predvideval je vaje v fonetiki in stilistiki. Tečajniki so brali književna dela in časopise. Konverzacija je predvidevala teme o šegah in navadah nemškega naroda ter o gospodarskem in kulturnem življenju Nemčije.

⁹¹ ZAL LJU 439, t. e. 3, ovoj 30, pismo za Celjar Anico, brez datuma.

⁹² Družinski teden, XIII.

⁹³ Slovenec, 1. 5. 1941.

⁹⁴ Jutro, št. 51, 1. 3. 1941, Nova metoda poučevanja nemščine.

⁹⁵ AS, 1016, ovoj 1.

4. Konverzacijski tečaj je bil namenjen osebam, ki so usvojile že dovolj praktičnega in slovničnega znanja, da so lahko tekoče razpravljale v nemščini. Ti pogovori so bili vodeni v smislu nadaljnega spoznavanja Nemčije in dogajanja, povezanega z njo.
5. Tečaj za poklicno specializacijo – v tak tečaj so se smeli vpisati tisti, ki so že zaključili srednji tečaj. V tem tečaju so sicer nadaljevali s poglobljenim študijem slovnice, branjem in konverzacijo, vendar vse s posebnim obzirom na razne veje specializacije. V glavnem so se učili sestavljati pisma in razne dokumente, spodbujali so tudi k čim boljšemu prevajanju besedil določenih poklicnih vsebin.⁹⁶

Med vojno je bilo čedalje bolj ovirano tudi delovanje vrtcev, saj je nekaj njihovih prostorov pristalo v rokah vojaških enot. Prostori, ki pa so ostali na voljo za varstvo otrok, so bili zaradi pomanjkanja kuriva premrzli in zato neprimerni za svojo dejavnost, vendar je kljub temu na začetku šolskega leta 1944/45 v Ljubljani delovalo še 7 javnih vrtcev (v Spodnji Šiški, Gornji Šiški, Mostah, Bežigradu in trije v centru) in 4 zasebni (v Šiški, na Viču, v Zeleni jami in v centru). Vsi oddelki teh vrtcev so šteli 196 dečkov in 162 deklic, nadzornih oseb je bilo 21. V vseh vrtcih so otroci dobili kosilo in kruh za malico, v treh (enem javnem in dveh zasebnih) pa so imeli celo svoje ležišče. Salezijanci na Rakovniku in na Kodeljevem pa so organizirali dnevno varstvo za dečke. Prosti čas so preživljali z igro, petjem, reševali pa so tudi šolske naloge. Vsako od teh varstev je obiskovalo okoli 100 fantov.⁹⁷

V zvezi z osnovnimi in srednjimi šolami je prezident Rupnik oktobra 1944 izdal odredbo, ki je velevala, da se mora pouk ne glede na slabe razmere nadaljevati. S poukom so v zadnjem šolskem letu pod okupacijo tako nadaljevale vse ljubljanske osnovne šole (od I do V deške ljudske šole, od I do VIII dekleške ljudske šole,

⁹⁶ Prav tam.

⁹⁷ AS, 199, fasc. 851–1000, 1945, ovoj 956/1945, Bericht über die Kinderhorte in Laibach, 19. 2. 1945.

od I do VI mešane ljudske šole, zasebna deška ljudska šola v Marijanišču, zasebna dekliška ljudska šola v Lichtenturnovem zavodu, zasebna dekliška ljudska šola pri uršulinkah, državna pomožna šola, vadnica na državni učiteljski šoli, vadnica v zasebnem učiteljsišču pri uršulinkah⁹⁸) in tudi srednje šole. Zaradi prostorske stiske so šole učence in dijake v klopi poklicale »šele 11. ali 12. oktobra, I. moška gimnazija pa še kasneje«. ⁹⁹ Upoštevaajoč omenjeno odredbo, so morale vse šole, ki so imele poškodovane stavbe oziroma so jih zasedle vojaške enote, poiskati nadomestne prostore. Kolektivi, ki niso našli ustreznih šolskih poslopij, kjer bi gostovali, so bili primorani poiskati drugačne nadomestne prostore (sobe v zasebnih hišah, gostilniške prostore, prazna skladišča ali delavnice ipd.). Tam naj bi učitelji razdelili učno snov, ki bi jo bi otroci obdelali sami oziroma doma s pomočjo staršev ali starejših bratov in sester.¹⁰⁰ Redno poučevanje verouka naj bi potekalo v cerkvi ali župnišču. Pouk telovadbe pa naj bi prvenstveno izvajali na prostem.¹⁰¹ Pouk so močno motili tudi alarmi, ki so najljubljali prelete zavezniških letal. Od 1. januarja 1945 do 24. aprila 1945 je bilo v Ljubljani točno 100 alarmov.¹⁰² Pouk je bil prestavljen na zgodnejše jutranje ure, saj so računali, da takrat ne bo pogostejših prekinitev: »Pouk se je pričel zaradi stalnih letalskih alarmov že ob 6.30 zjutraj.«¹⁰³ Kljub vedno prisotni nevarnosti iz zraka in zato časovni stiski so šolske ure še naprej trajale 45 minut.¹⁰⁴ Otroci so na zadevo gledali iz svojega zornega kota: »Nadvse čudovito pa je bilo, da so zaradi teh letalskih poletov sirene dajale alarm in s tem oznanjale konec mukotrpnega šolskega pouka. /.../. Zamislite si, kako je bilo fino.«¹⁰⁵ Šolsko delo sta močno okrnili tudi pomanjkanje kuriva in omejena razsvetljava. Šole so že konec leta 1944 poročale, da (v glavnem le osnovnošolski) otroci niso mogli vzdržati v nezakurjenih prostorih

⁹⁸ ZAL, LJU 489, fasc. 2402, II/A/10, str. 255.

⁹⁹ Škerl, Ljubljanske srednje šole, str. 171.

¹⁰⁰ ZAL, LJU, 89, fasc. 2402, I, str. 178.

¹⁰¹ AS, 199, fasc. 7001–7850/1944, ovoj 7006/1944: št. 7006/1.

¹⁰² AS, 199, fasc. 1001–1600, leto 1945, št. 1412–45.

¹⁰³ Weber, 150 zgodb, str. 187.

¹⁰⁴ Ustni vir, Tomaž Weber, izjava pri avtorici.

¹⁰⁵ Žagar, Vojna, str. 65.

dalj časa. Šolski nadzornik za mesto Ljubljana je predlagal, naj šole, ki nimajo kuriva, otroke v šoli zadržijo le toliko časa, da to ne bo nevarno za njihovo zdravje. V večjem mrazu naj bi otrokom le razdelili naloge, jim dali navodila za učenje in jih poslali domov.¹⁰⁶ Dodaten nered v pouku »je povzročila »delovna služba«¹⁰⁷ za izvršitev fortifikacijskih objektov, ki so jih okupatorji ukazali napraviti v neposredni bližini Ljubljane. Za njihovo izvršitev pa so v veliki meri uporabljali tudi dijaštvo.¹⁰⁸ /.../ Dijaki so potem lahko ostali doma in samo prek dneva prihajali na kopanje jarkov. Prva partija je prišla na delo 12. decembra 1944, rok zanjo pa je bil določen na 6 tednov.«¹⁰⁹ Konec marca 1945 so v delovno službo vključili tudi dekleta, vendar so sredi aprila pristojni organi na prosvetnem oddelku in mladinskem uradu izjavili, da učenek ne bodo več klicali na obvezno delo. Učenka, ki so jo slučajno poklicali, je morala predložiti izkaz šolskega vodstva. Ko so se organi oblasti prepričali, da obiskuje šolo, so jo avtomatično oprostili delovne službe.¹¹⁰ Nekateri otroci pa pouka niso obiskovali preprosto zato, ker so morali pomagati doma: »Hodil sem v šolo vsak dan, če nisem ves dopoldan stal v vrsti.«¹¹¹ Šolska oblast je starše opozarjala, da morajo šoloobvezne otroke redno pošiljati k pouku, in zagotovila stroge kazni za vse, ki teh določil niso spoštovali in izpolnjevali. Od njih je tudi pričakovala, da bodo vsaj enkrat na mesec obiskali šolo in se prepričali, kako je z njihovim otrokom.¹¹² Kljub vsemu je zadnje dni vojne v šolo hodilo vse manj otrok, saj so se jih mnogi starši preprosto bali pustiti same od doma, za vse več praznih klopi pa so bili tudi drugi vzroki, npr. selitve. Izredne razmere so terjale svoje – 7. maja 1945 je bil v vseh šolah ukinjen pouk.

¹⁰⁶ AS, 199, f. 7351–7650, ovoj 7361/1944, št. 2687.

¹⁰⁷ Prezident je januarja 1944 z odredbo ustanovil Urad za delovno službo in obnovo. Naloga urada je bila pripraviti vse potrebno za začetek obnovitvenih del v pokrajini. AS 1876, f. 70, I, 1, str. 1/3.

¹⁰⁸ Pri tem so mišljeni dijaki višjih razredov srednjih šol, pisna izjava: Tomaž Weber, izjava pri avtorici.

¹⁰⁹ Skerl, Ljubljanske srednje šole, str. 228 in 230.

¹¹⁰ Prav tam, str. 231.

¹¹¹ Kovačič, Prišleki, str. 309.

¹¹² Slovenec, št. 37, 16. 2. 1944, Obisk ljudskih šol.